

Cultural politics in the field of music and its educational implications based on the views of Farabi, Ave Sina and Imam Khomeini.

Esmail Shafaati¹
Razia Jalili*²
Mohammad Saifi³

Received: 10 March 2024

Reception: 8 April 2024

Abstract

The present study investigates cultural policies in the field of music and their Educational implications, drawing upon the perspectives of Farabi, Ibn Sina, and Imam Khomeini. A qualitative research methodology was employed, utilizing a deductive-analytical approach in the first part and thematic analysis in the second. The research scope encompassed library documents and scientific databases. To determine the educational implications of music and extract relevant themes, interviews were conducted with sixteen university professors from the fields of education, music, sociology, and jurisprudence. Thematic analysis was used to process the data, with Braun and Clark's (2013) method employed for coding the themes. At the interpretive level, all responses from experts were analyzed, leading to the identification and coding of basic themes. In the second level, codes assigned to basic themes were grouped based on shared meanings, resulting in fifteen organizing themes including musical content, description of music, music and education, Islam and halal/haram music, effects of music, scholars and music, richness in music, music learning, effects of music education, philosophy of music, art of music, teaching methods, music and communication, music and child development, and music and social adaptation. Finally, at the third level, organizing themes related to the educational implications of music were identified and extracted. These themes included three main categories: music and child development, music and social adaptation, and music and communication. The results extracted from the educational implications of music education indicate that in the emotional dimension, music and its education strengthen emotions, feelings, and imagination. In the skill dimension, music and its education enhance creativity, mind, and student learning. In the social dimension, it fosters students' acceptance of group activities, human development, attainment of proper educational goals, strengthening coexistence and adaptation, enhancing social roles, and reinforcing social and group cohesion.

key words:

Music education, Farabi, Ibn Sina, Imam Khomeini, Educational implications

¹Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran. (Responsible author)

²Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran.

³Department of Educational Sciences, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran

<http://doi.org/10.30510/pscci.2024.489174.1130>

سیاست‌گذاری فرهنگی در حوزه موسیقی و دلالت‌های تربیتی آن

براساس دیدگاه فارابی، ابن سینا و امام خمینی (ره)

اسماعیل شفاعتی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰

راضیه جلیلی^۲*

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

محمد سیفی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی سیاست‌گذاری فرهنگی در حوزه موسیقی و دلالت‌های تربیتی آن براساس دیدگاه فارابی، ابن سینا و امام خمینی (ره) است. روش تحقیق کیفی بوده است که در بخش اول به صورت تحلیلی-استنتاجی و در بخش دوم در قالب تحلیل مضمون است. حوزه پژوهش شامل اسناد و مدارک موجود کتابخانه‌ای و سامانه‌های علمی بوده است که پس از بررسی و تحلیل اسناد، به منظور تعیین دلالت‌های تربیتی در زمینه موسیقی و همچنین استخراج مضامین مربوطه تلاش شده است تا از شانزده نفر از استادان دانشگاه در رشته‌های تعلیم و تربیت، موسیقی، جامعه‌شناسی و فقه مصاحبه به عمل آید. در این پژوهش، به منظور پردازش داده‌ها از روش تحلیل مضمون و برای کدگذاری مضامین از روش براون و کلارک (۲۰۱۳) استفاده شده است. در سطح اول یعنی سطح تفسیری، کلیه پاسخ‌های دریافتی از نخبگان، مورد تحلیل قرار گرفته، مضامین پایه شناسایی گردیده و کدگذاری شده است. در سطح دوم، کدهای اختصاص‌یافته به مضامین پایه، با معانی مشترک در یک گروه قرار گرفته و در قالب ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده شامل محتوای موسیقی، وصف موسیقی، موسیقی و تربیت، اسلام و موسیقی حلال و حرام، اثرات موسیقی، علما و موسیقی، غنا در موسیقی، یادگیری موسیقی، اثرات آموزش موسیقی، فلسفه موسیقی، هنر موسیقی، نحوه آموزش، موسیقی و ارتباط، موسیقی و رشد کودک، موسیقی و سازگاری اجتماعی تقسیم شده‌اند. در نهایت، در سطح سوم، مضامین سازمان‌دهنده مربوط به دلالت‌های تربیتی موسیقی، شناسایی و استخراج گردیده‌اند. این مضامین شامل سه مضمون سازمان‌دهنده از جمله موسیقی و رشد کودک، موسیقی و سازگاری اجتماعی و موسیقی و ارتباط می‌باشد. نتایج مستخرج از دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی، بیانگر آن است که در بعد عاطفی، موسیقی و آموزش آن موجب تقویت عاطفه و احساس و تخیل می‌شود. در بعد مهارتی، موسیقی و آموزش آن سبب تقویت خلاقیت، ذهن و یادگیری دانش‌آموز می‌گردد و در بعد اجتماعی، پذیرش فعالیت‌های گروهی دانش‌آموز، ارتقاء و تکامل انسان و رسیدن به اهداف درست تربیتی، تقویت همزیستی و سازگاری، ارتقای نقش اجتماعی و تقویت انسجام اجتماعی و گروهی را در پی دارد.

واژگان کلیدی: آموزش موسیقی، فارابی، ابن سینا، امام خمینی، دلالت‌های تربیتی.

^۱ دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران. dshafaati@yahoo.com

^۲ استادیار گروه علوم تربیتی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران. (نویسنده مسوول)

r.jalili2014@gmail.com

^۳ استادیار گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران. m-seifi@gmail.com

گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

تعلیم و تربیت در طول تاریخ بشر، بیش از هر فعالیت اجتماعی دیگر اهمیت داشته است و فعالیت‌هایی که تحت عنوان آموزش و پرورش در مورد انسان اعمال می‌شود، شرط لازم رشد و تکامل است. متخصصان آموزش هنر اذعان می‌دارند که آموزش هنر نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت کودکان و نوجوانان دارد و در رشد مهارت‌های تفکر، تولدایی خلاقیت و کمک به شکل‌دهی ارزش‌ها و رویکردهای افراد دارد. در زمینه جهت‌گیری‌ها و روش‌های اساسی برنامه درسی هنر، برداشت‌ها و نگرش‌های مختلفی وجود دارد. فارابی و ابن سینا در برخی از آثار خود با تعریف دقیق از موسیقی و چیستی و چرایی آن به عنوان یک هنر، مبادی و مبانی و اصول را شناسایی کرده و سپس با پرداختن به نسبت نظر و عمل، به ساخت و اجرای آهنگ‌ها در موسیقی (فارابی) پرداخته‌اند (محدثی، ۱۳۹۴). آموزش موسیقی ابزاری قدرتمند برای دستیابی کامل کودکان به توانایی بالقوه فکری، اجتماعی و خلاقیت است. و آموزش موسیقی به کودکان به بهره‌مندی آن‌ها از همه توانایی‌های فکری اجتماعی‌شان می‌انجامد و سبب بروز خلاقیت در آن‌ها می‌شود. مطالعات صورت گرفته در ارتباط با آموزش موسیقی، به خوبی اهمیت آموزش موسیقی را در توسعه برخی مهارت‌ها و ویژگی‌های انسانی اثبات کرده‌اند (اورمز، ۱۴۰۱).

با توجه به دیدگاه‌های اسلام درباره موسیقی و به دلیل ظهور و گسترش رسانه‌های جمعی در عصر حاضر و نقش آن‌ها در موسیقی، اکنون موسیقی در کشور ما به عنوان یک مساله فرهنگی به گونه‌ای متفاوت با گذشته مطرح است. بررسی نشان می‌دهد که ضعف در سطح پژوهش و تئوری موجب کاستی‌هایی در سیاست‌گذاری در دیگر سطوح شده است. ضمن آن که برخی سطوح مانند سطح مصرف موسیقی به طور عمده مورد بی‌توجهی قرار گرفته است (میرخندان، ۱۳۹۴: ۷۲). قوانین ایران براساس مبانی اسلامی وضع می‌شوند و موسیقی همچنان یکی از مسایل مبهم و بحث‌برانگیز در فقه اسلامی است که همین امر سبب ایجاد حساسیت‌هایی پیرامون آن گردیده است. موسیقی هنری فراگیر و محبوب است اما خلاء وجود سیاست‌گذاری‌های مدون برای استفاده از ظرفیت عظیم فرهنگی و هنری آن از نقاط ضعف جمهوری اسلامی به‌شمار می‌رود و در مواجهه با امر موسیقی در جایگاهی قرار دارد که شاید دور از ذهن‌ترین تصویر در سال‌های ابتدایی انقلاب بوده باشد (اسلامی و تاجی، ۱۳۹۸: ۱۸۰). هدف اصلی از این تحقیق، بررسی سیاست‌گذاری فرهنگی در حوزه موسیقی و دلالت‌های تربیتی آن براساس دیدگاه فارابی، ابن سینا و امام خمینی است که آثار قابل توجهی در زمینه موسیقی داشته‌اند.

مبانی نظری

امروزه تعلیم و تربیت جهانی تحت دگرگونی و انقلابی گسترده قرار دارد و در این میان هنرها نیازمند آنند که در مرکز ساختارهای جدید تعلیم تربیت که در حال پدیدارشدن است، واقع شوند. علاوه بر این تغییرات دیدگاه صاحب‌نظران به تعلیم تربیت از مواضع سنتی به مواضع جدیدی در آموزش هنر که معتقد هستند. اهمیت آموزش هنر و به تبع آن ضرورت آموزش هنرهایی چون موسیقی، هنرهای تجسمی، نقاشی و سایر هنرها را کاملاً ملموس و بارز ساخته‌اند. در این میان با توجه به تاثیرپذیری برنامه درسی و مواد و محتوای آن با توجه به فلسفه تعلیم تربیت برخی فلسفه‌ها بواسطه‌ی نوع معرفت‌شناسی و مواد درسی که در پی آن تعریف می‌کنند هنر و جایگاه آموزش هنرهایی از قبیل موسیقی را بطور بالقوه در خود دارند. بررسی‌های پژوهشی نشان می‌دهد که آموزش موسیقی باعث فعال‌سازی سامانه‌های شناختی، دیداری، شنناختی، عاطفی، حرکتی و افزایش مهارت‌های حرکتی، پرورش حافظه، آمادگی مغز برای موفقیت، آمادگی بهتر برای مهارت‌های تفکر و بالا رفتن مهارت خواندن می‌شود. پیامدهای اصلی هنر در ارتباط با جریان آموزش و پرورش، در حوزه‌های مختلف شناختی، تربیت معنوی و فضایل اخلاقی، احساسات و عواطف، خلاقیت و آفرینشگری، توسعه ارتباطات اجتماعی و شکل دهی به هویت فرهنگی است (کرمی و عابدی، ۲۰۱۷). اهمیت موسیقی از این رو قابل توجه است که سبب می‌شود عرصه موسیقی به عنوان عرصه‌ای جدی برای سیاست‌گذاری فرهنگی دولت و حاکمیت شناخته شود، عرصه‌ای که مطالعات پشتیبان بیانگر آن است که سیاست‌گذاری پیشین با رویکرد عدم ترویج نتوانسته پاسخگوی واقعیات آن باشد و لذا بایستی با علم به واقعیت اجتماعی مصرف موسیقی، سیاست‌های جدیدی برای آن تدوین شود که علاوه بر لحاظ حساسیت‌های حاکمیتی به عرصه موسیقی، تامین‌کننده منافع ذینفعان این حوزه نیز باشد. (تقی زادگان، آذری، قنوتی و مقدم سلیمی، ۱۳۹۹). از آن جا که در حال حاضر نمی‌توان اثرگذاری موسیقی بر جامعه به خصوص در حوزه تربیت را نادیده گرفت لزوم پرداختن به آن در رابطه با قشر دانش آموز، نوجوان و جوان کشور، بیشتر از گذشته خود را نمایان می‌سازد.

تعاریف و مفاهیم

موسیقی، موسیقی هنر بیان و انتقال احساس از طریق صوت و آواست. سماع نیز در لغت به معنای «شنیدن»، «آوای گوش نواز» و «رقص» است؛ اما در اصطلاح به وجد، سرور، پایکوبی و دست‌افشانی صوفیان با آداب و تشریفات خاص گفته می‌شود. همچنین، سماع بر آوازی اطلاق می‌شود که حال شنونده را منقلب گرداند (گیلانی و زهانی، ۱۴۰۰). تعلیم و تربیت ۴، عبارت است از فراهم آوردن زمینه‌ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفا ساختن شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی

هدف‌های مطلوب و بر اساس برنامه‌ای سنجیده شده و ایجاد ویژگی‌ها و خصوصیتی در تربی به عنوان یک انسان صورت می‌گیرد و برای انسان است (شریعت، ۱۳۹۷). تربیت، «تربیت»^۵ به معنی «پروردن، پروراندن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن» و نیز به معنی «پرورش بدن به وسیله انواع ورزش» است (اردکانی، ۱۳۹۰). تربیت به پرورش جنبه‌های اخلاقی، اجتماعی و معنوی لازم برای هر فرد گفته می‌شود. آموزش، عبارت از فعالیت‌هایی است که به منظور ایجاد یادگیری در یادگیرنده، از جانب آموزگار یا معلم طرح ریزی می‌شود و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده، به کنش متقابل جریان می‌یابد (حسینی‌زاده، ۱۳۹۷). سیاست‌گذاری فرهنگی، به اقدامات دولتی، سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌هایی اطلاق می‌شود که از فعالیت‌های هنری و بخش‌های خلاق نظیر نقاشی مجسمه‌سازی، رقص، ادبیات و فیلم‌سازی حمایت می‌کند.

تعلیم و تربیت و آموزش موسیقی

در اسلام «تفکر» به همراه علم‌آموزی و تفکر تربیت یا پرورش اخلاقی و تهذیب نفس نیز مطرح می‌شود که بر این امر بسیار تاکید شده و از همان ظهور اسلام مبادی و مبانی تعلیم و تربیت به عنوان یک علم بنا نهاده شده است (زارعی نژاد، پل پیران، ۱۳۹۹). تعلیم و تربیت یکی از مسائل مهم جوامع بشری است که همواره مورد توجه اندیشمندان و متفکران قرار گرفته. تعلیم و تربیت همواره در زندگی بشر مؤثر بوده است و باعث کمال انسان می‌شود (ماهرزاده، ۱۳۸۶).

یکی از هنرهایی که به زعم بسیاری از پژوهشگران و اندیشمندان در تربیت انسان‌ها و جوامع نقش داشته است، موسیقی است. موسیقی، بی‌واسطه و مستقیماً با روح انسانی پیوند برقرار می‌نماید. چهار شیوه اصلی که فیلسوفان و هنرمندان در مقام تبیین اهمیت هنر، در پیش گرفته‌اند، مطرح شده است که شامل؛ لذت‌گرایی، زیباگرایی، بیانگرایی، و شناختگرایی می‌باشند (اصانلو و مهرپور، ۱۳۹۷).

هر رویکردی به تربیت هنری یا آموزش هنر را نمی‌توان مقبول دانست و تأمل درباره رویکردهای متنوعی که در این زمینه مطرح شده است، ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. برنامه‌ریزان و مربیان بدون اتکا به بصیرت‌های ناشی از مطالعه این رویکردها و به خدمت‌گرفتن ظرفیت نقد، تحلیل و ارزیابی در ارتباط با آنها، قادر به اتخاذ تصمیمات هوشمندانه و اثربخش نخواهند بود (صیرفی، قهرمانی و شناسایی و طهماسب‌زاده شیخ‌لار، ۱۳۹۹). با توجه آن که در کشور ما موسیقی در سال‌های اخیر با انقلابی شگرف همراه شده است و سبک‌های مختلف موسیقی به سرعت در بین جوانان گسترش یافته، شناخت تاثیرات روانشناختی آن بر مخاطبان بیش از پیش ضرورت یافته است، زیرا همه افراد و به خصوص قشر نوجوان و جوان با شنیدن انواع موسیقی اعم از شاد، غمگین، حماسی، برانگیزاننده، تحریک‌کننده، ناامیدکننده و غیره، تغییرات روانشناختی بسیاری را تجربه می‌کنند و به تبع آن واکنش‌های

رفتاری متفاوتی بروز می‌دهند که این رفتارها می‌تواند خطرآفرین و یا در جهت سلامت جامعه باشد. موسیقی تجربه‌ای عام و حسی است که همه در آن سهیم هستیم، اجزای ساختاری آن مثل ملودی، ریتم و هارمونی به حس ما متوسل شده و کارکردهای روانی را با خود درگیر می‌کنند. امروزه مردم در سراسر جهان، در خانه‌ها، ادارات، ماشین‌ها، رستوران‌ها، در حال شنیدن موسیقی هستند. از این رو موسیقی نقش بسیار مهمی در شخصیت و زندگی اجتماعی افراد دارد. در نهایت تأثیر موسیقی بر شخصیت فرد، تغییر شخصیت افراد جامعه را در بردارد. این سیری تکاملی است که در دراز مدت اتفاق می‌افتد، گاهی نیز تأثیر موسیقی بر جمع و گروهی از انسان‌هاست؛ به طوری که نوع موسیقی به ناگاه بر گروهی از انسان‌ها به منظور ایجاد عکس‌العملی واحد، اقدامی یکپارچه و رسیدن به وفاق جمعی، اثری فوری می‌گذارد. در این شرایط انواعی از موسیقی با عناوین حماسی، انقلابی، صنفی، سیاسی و سایر موسیقی‌های اجتماعی پدید می‌آیند و همچنین موسیقی را می‌توان به مثابه یک روان‌درمانگر دانست که می‌تواند بر فرآیندهای جسمی و روانی بشر تأثیرات گوناگونی برجای بگذارد (نفر و سماعی، ۱۳۹۶).

سیاست‌گذاری فرهنگی در حوزه موسیقی

پژوهش‌های انجام‌شده در داخل کشور در زمینه آموزش موسیقی و تجربیات عینی و عملی پژوهشگر نشان می‌دهد که وضعیت برنامه درسی آموزش موسیقی در نظام آموزشی مطلوب نیست و نظام آموزشی، آموزش این موضوع را در تمام مقاطع تحصیلی و برای تمامی دانش‌آموزان مطلوب و مناسب تشخیص نداده است و آموزش در این زمینه اغلب برون‌سپاری شده که افراد براساس علاقه و نیاز خود به موسسات و آموزشگاه‌هایی که در این زمینه هستند مراجعه می‌کنند و این امر زمینه را برای تاخت و تازهای ناشیانه و بدون چارچوب فراهم کرده است و برای هنرستان‌هایی که رشته آموزش موسیقی دارند نیز الگوی برنامه درسی مطلوب و مناسبی ندارد و فعالیت‌های پژوهشی و عملیاتی گسترده‌ای هم در این زمینه نشده است و لازم است با توجه به اهمیت آن مورد توجه جدی قرار گیرد. در زمینه جهت‌گیری‌ها و روش‌های اساسی برنامه درسی هنر، برداشتها و نگرش‌های مختلفی وجود دارد. نقش سیاست‌گذاری فرهنگی در کاهش رونق موسیقی محلی و عواملی مانند عدم اختصاص تسهیلات کافی به موسیقی محلی، عدم نیازسنجی موسیقایی از جوانان، عدم تصویب قوانین اجرایی محکم در رعایت از حقوق معنوی هنرمندان و عدم اختصاص بودجه کافی برای فعالیت گروه‌های موسیقی محلی (فیض‌ثابت، مختل‌باد و براتولو (۱۳۹۲)). از جمله مواردی است که در حوزه موسیقی و سیاست‌گذاری‌های کلان فرهنگی تأثیرگذار بوده است.

دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی

بدون تردید تعلیم و تربیت یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین موضوعاتی است که در طول تاریخ مورد توجه جوامع بشری بوده است. زیرا عرصه تربیت از مهم‌ترین زیر

ساخت‌های تعالی همه‌جانبه کشورها و ابزارهای اثرگذار برای ارتقای سرمایه انسانی و پرورش انسان‌هایی با رشد موزون و متعادل در همه ابعاد شخصیتی، مستقل، توانا، یکی از ابعاد تربیتی که همیشه مورد توجه جوامع بشری بوده است. از سوی دیگر هنر بستری منحصر به فرد برای رسیدن به اهداف بسیار مهم در تربیت اجتماعی است که اثرات متعدد روانشناختی و تربیتی آن مانند رشد فکری و شناختی، خلاقیت، رشد اخلاقی و شکل‌گیری هویت فرهنگی، تحولی ماندگار در شخصیت مخاطب ایجاد می‌کند. لذا وابستگی میان هنر و تربیت چنان است که برخی از صاحب‌نظران معتقدند هنر پایه اصلی و اساس تربیت است. زیرا عقل و احساس را متحد، تخیل را تحریک و محیط را دگرگون می‌کند و پس از آنکه دستاوردهای مادی انسان‌ها فراموش می‌شود، هنر به منزله نماد نگرش‌های معنوی و شاهدهی بر جستجوی بشر برای به دست آوردن جاودانگی باقی می‌ماند. هنر در پایدارترین و اصیل‌ترین جلوه‌های خود به آرمان‌ها، شناخت‌ها، مهارت‌ها، احساسات و ارزش‌های ژرف و بنیادینی نظر دارد که انسان با تکیه بر آن از سطح شناخت‌های سطحی رها شده و تحول واقعی و اصیل که نتیجه روی آوردن آزادانه و آگاهانه به ارزش‌هاست را امکان پذیر سازد. این تحول در انسان چیزی جز تربیت نیست. بنابراین تربیت هنری به عنوان یک ضرورت و اولویت در نظام‌های آموزشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. تربیت هنری ناظر بر آموزش حواس مختلف، رشد تجارب حسی و لمسی، حساسیت و برخورد عمیق با جلوه‌های دیداری هنری و نقادانه هنرمندانه است. این الگوی تربیتی شامل رشد آگاهی متعالی، آفرینش و فهم اشکال نمادین و نیز رویکرد خلاق نسبت به تصورات دیداری در نقاشی، مجسمه‌سازی، موسیقی و هنرهای تزئینی و قضاوت نقادانه می‌باشد (سعیدی و سعیدی، کمال، ۱۳۹۸). هنر به لحاظ تناسب با زبان کودک و ارتباط عمیق با ویژگی‌ها و تمایلات درونی وی می‌تواند تا اساسی‌ترین درجات تربیت نقش داشته باشد. هنر بسیاری از جنبه‌های هوش را درگیر می‌کند زیرا پلیده‌ای پیچیده و چندوجهی و منبعی از انواع گوناگون تجربه در محیط خانه، اجتماع و محیط مدرسه است. آموزش هنرهای زیبا در کنار خواندن، نوشتن و حساب کردن به عنوان پایه و یکی از اشکال سواد اطلاعاتی و بصری محسوب می‌شود. (مهرمحمدی، ۱۳۹۸). هنر جنبه زیبایی‌شناختی روح و ذهن آدمی را آشکار می‌سازد. فعالیت‌های هنری خلاقیت را پرورش می‌دهد. رابطه بین آموزش و پرورش با رشد و گسترش فرهنگ و تکامل جوامع تا بدان حد است که می‌توان گفت: به هر نسبت جامعه به پایه والاتری از فرهنگ و تکامل برسد، نقش آموزش و پرورش آن نیز در پایه‌ای برتر است.

در دنیای معاصر، حاکمیت عقلانیت صوری بر بیشتر ابعاد زندگی انسان، که در بردارنده مفاهیمی همچون؛ سودانگاری، محاسبه‌پذیری، و تأکید بر کمیّت به جای کیفیت است، منجر به نادیده‌انگاشتن عقلانیت ذاتی ۶ شده که مبتنی بر خرد، تفاهم و حاکمیت بر پایه اصول انسانی است و زندگی افراد را هر روز با مخاطرات و

^۶ Substantial Rationality

ناآرامی‌های جدیدی مواجه می‌سازد. یکی از عوامل مهم این مسائل عدم تناسب بین تعلیم و تربیت با اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی است. مسلماً با آن‌که فیلسوفان و متفکران بسیاری، چه در دوران باستان و چه در دوران معاصر، بر پرورش جنبه‌های گوناگون انسان تأکید کرده‌اند تا آدمی بدین وسیله با خود، طبیعت و هم‌چنین با دیگران سازش یابد، اما نظام‌های گوناگون سیاسی، مذهبی و فرقه‌ای چه بسا این نکته‌ها را نادیده گرفته‌اند و هم به انسان و هم به آموزش و پرورش همچون وسیله‌ای برای پیشبرد هدف‌های خود نگریسته‌اند (صابری، ۱۳۹۷).

صیامی و پورعلی (۱۴۰۲)، معتقدند؛ خلاقیت یکی از مقوله‌هایی است که از موسیقی تأثیر می‌پذیرد و کودکانی که با موسیقی بزرگ می‌شوند خلاق‌تر هستند و هم‌چنین کودکانی که با موسیقی آشنایی دارند در حین تحصیل از دانش‌آموزانی هستند که عملکرد تحصیلی بهتری دارند. رضاخواه (۱۴۰۲) موسیقی می‌تواند به دانش‌آموزان در بهبود تمرکز، حافظه، دقت و کیفیت یادگیری، سرعت یادگیری و کاهش استرس و اضطراب کمک کند. سیدنور، حمزه‌زاده و منصور، (۱۴۰۲)، معتقدند؛ استفاده از هنر در تعلیم و تربیت از یک سو مستلزم کسب آگاهی‌های لازم در زمینه فعالیت‌های هنری برای تعلیم و تربیت است و از سوی دیگر نیازمند شناخت ویژگی‌های رشد افراد از لحاظ مشخصات روانی، عاطفی، اجتماعی و عقلانی آنان است. حسنی و پروین (۱۴۰۲) با تأکید بر آموزش موسیقی در مدارس دوره‌ی ابتدایی شهرستان مریوان لازم است سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزش و پرورش توجه بیشتری به مقوله هنر با تأکید بر آموزش موسیقی در سیستم آموزش و پرورش به ویژه در دوره ابتدایی داشته باشند. صادق زاده و کهنسال (۱۴۰۲) نشان می‌دهند موسیقی نقش موثری بر اخلاق و تربیت آدمی داشته و به عنوان ابزاری در جهت تربیت روح و کسب فضائل اخلاقی بهره گرفته شده است. هر چند از دیدگاه علمای اسلامی موسیقی با شرایطی حلال و با شرایطی حرام می‌باشد. کرمانی‌زاده، فتاحی طغرالجردی و دهقاندار، (۱۴۰۱) می‌گویند؛ سیستم‌هایی که موسیقی باعث تقویت آن‌ها می‌شود: سیستم حواس پنجگانه، تمرکز، درک، احساس و سیستم حرکتی. نیروهای محرکی هستند که پشت قدرت یادگیری نهفته هستند. آتشبار، آهنگر و خان‌بابا پور (۱۴۰۱) نشان داد موسیقی درمانی بر اضطراب تحصیلی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی تأثیر دارد. افتخاری‌زاده (۱۴۰۱) نشان می‌دهد موسیقی و اثرات آن را باید بخش جدانشدنی از زندگی امروز به خصوص در امر آموزش و سهولت یادگیری کودکان دانست. موسوی (۱۴۰۱) در مقاله «درآمدی بر فلسفه موسیقی فارابی» فارابی در خلال بحث از موسیقی نظری و عملی مباحث قابل توجه در باب فلسفه موسیقی صورت داده است.

مومنی (۱۳۹۷) در اهمیت تأثیر موسیقی در روح و تن نوزاد از نظر ابن سینا همین بس که وی بین گوش کردن نوزاد به موسیقی و آمادگی وی برای انجام ورزش‌های بدنی و روانی آینده، نسبتی مستقیم برقرار می‌داند. معروفی و آسانی (۱۳۹۵) فارابی تعلیم و تربیت را عامل رسیدن به سعادت و خوشبختی می‌داند که جز از طریق مدینه فاضله میسر نخواهد شد. تسلیمیان (۱۳۹۳) در تربیت موسیقایی موسیقی در خدمت

توسعه‌ذهن و روان و ارزش‌های متعالی نظام تعلیم و تربیت قرار می‌گیرد و زمینه‌ای جذاب برای پرورش حس زیبا دوستی، معنویت، حقیقت‌جویی و تعالی همه‌جانبه دانش‌آموزان می‌باشد.

آلبورنوز (۲۰۲۲) به این نتیجه رسید که موسیقی درمانی گروهی و آموزش موسیقی می‌تواند مشکلات رفتاری و اختلالات هیجانی همراه با سوء‌مصرف مواد از جمله افسردگی و پرخاشگری را کاهش دهد. وانگ، وانگ و ژانگ (۲۰۲۲) موسیقی درمانی گروهی می‌تواند به طور مؤثری منجر به کاهش علائم افسردگی و بهبود سلامت روان دانش‌آموزان گردد. کلبالرو و دیگران (۲۰۲۲) ادبیات مربوط به تأثیرات آموزش موسیقی بر عملکرد شناختی و مغزی به سرعت در حال رشد است همچنین مشارکت در فعالیت‌های موسیقی، فرآیندهای شنوایی و حسی-حرکتی را افزایش می‌دهد. تورپا و هوتی لاینن (۲۰۱۹) مهارت‌های گفتاری و زبانی بهتر در کودکان و نوجوانان با آموزش موسیقی است و نشان‌دادن افزایش مهارت‌های گفتاری و زبانی در کودکان و نوجوانان شرکت‌کننده در آموزش موسیقی است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر رویکرد کیفی دارد. پژوهش حاضر در صدد آن است که براساس دیدگاه اندیشمندان مسلمان و سپس متخصصان موسیقی، و پژوهش‌های انجام گرفته در این زمینه به تحلیل چیرستی چرایی و چگونگی آموزش موسیقی از دیدگاه اندیشمندان اسلامی و دلالت‌های تربیتی آن بپردازد. در این پژوهش از روش کیفی با رویکرد تحلیلی-استنتاجی و تحلیل مضمون که در ابتدا با استفاده از اسناد موجود در پایگاه‌های اینترنتی معتبر و کتاب‌های برگرفته شده از دیدگاه اندیشمندان مسلمان، اقدام به تحلیل مولفه‌ها شده است و سپس مولفه‌ها و دلالت‌های استخراج شده بوسیله ابزار مصاحبه مورد ارزیابی واقع شد است که مولفه‌ها از طریق مصاحبه با خبرگان مرتبط، با استفاده از تحلیل مضمون مباحث مطرح شده در متن مصاحبه‌های خبرگان استخراج شده است. راهبرد مورد استفاده برای بخش کیفی تحلیل مضمون و طبقه‌بندی داده‌های جمع‌آوری شده از خبرگان تحقیق می‌باشد. فرآیند تحلیل داده‌های کیفی شامل شناسایی گفته‌های اساسی و کلیدی و دسته‌بندی آن‌ها بر حسب مقوله‌هاست.

جامعه این پژوهش شامل مجموعه‌ای از منابع مکتوب، الکترونیکی می‌باشد. مبانی نظری، مقاله‌ها و کتاب‌های علمی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دکتری و همچنین پایگاه‌های اطلاع‌رسانی علمی در خصوص اندیشمندان و فلاسفه مسلمان (با تاکید بر دیدگاه‌های ابن سینا، فارابی و امام خمینی) که در زمینه موسیقی مطالعه و پژوهش انجام داده و نظریات خود را مطرح کرده‌اند بوده است. در بخش دوم جامعه این پژوهش؛ شامل استادان دانشگاه در رشته فقه، تعلیم و تربیت، موسیقی و جامعه‌شناسی بوده‌اند که به کمک ابزار مصاحبه‌نامه به گردآوری داده‌های کیفی پرداخته شده است. در میان جامعه پژوهش از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند، ۱۶ نفر از بین آن‌ها انتخاب شدند. معیار انتخاب با حداکثر تنوع افراد نمونه، تدریس در

حوزه پژوهش مورد مطالعه (بیش از پنج سال) / تألیف کتب یا مقالات مرتبط در حوزه فقه، آموزش موسیقی و تعلیم و تربیت بوده است. با این معیار با ۱۶ نفر از استادان دانشگاه در رشته‌ها فقه، تعلیم و تربیت، موسیقی و جامعه‌شناسی مصاحبه شد و نمونه‌گیری تا رسیدن به مرحله اشباع نظری ادامه داشت.

باتوجه به این‌که مقادیر محاسبه شده برای پایایی بازآزمون (۰/۷۸) و پایایی تکرارپذیری (۰/۷۱) بیشتر از شصت درصد (۰/۶۰) می‌باشند، می‌توان گفت که درصد پایایی کدگذاری مصاحبه‌ها در این پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. برای بررسی روایی محتوایی، مصاحبه‌نامه‌ها در اختیار صاحب‌نظران مرتبط با موضوع تحقیق و استاد راهنما قرار گرفت تا نظرات و پیشنهادات خود را درباره محتوای گویه‌های مصاحبه‌نامه متناسب با هدف تحقیق ارائه دهند. پس از دریافت مصاحبه‌نامه، اصلاحات پیشنهادی از جانب متخصصین در نظر گرفته شد تا مصاحبه‌نامه از روایی محتوایی لازم برخوردار باشد.

برای پردازش داده‌ها از دو روش استفاده شده است؛ دربخش اول، تحلیلی-استنتاجی و در بخش دوم از تحلیل مضمون و کدگذاری با بهره‌گیری از روش براون و کلارک استفاده شد. این روش مبتنی بر تشکیل شبکه مضامین ۷ است و در پژوهش‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای روش کدگذاری استخراج مضامین نیز از تحلیل قالب مضامین استفاده شد. سطح نخست توصیفی بود که در آن متن مصاحبه خوانده و پس از شناسایی، مطالب جالب و مورد نظر کدگذاری شد در این قسمت ۳۳۱ کد انتخاب شد. سطح دوم تفسیری است که در این قسمت کدها ترسیم شده، توصیفی که معانی مشترک دارند، هم گروه و بخش‌بندی فرعی اتفاق افتاد که در قالب ۱۵ ظرفیت تقسیم شدند و سطح سوم کد فراگیر ترسیم شد.

یافته‌های تحقیق

در این تحقیق، به کمک ابزار مصاحبه از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند ۱۶ نفر در حوزه صاحب‌نظران دانشگاهی، تدریس در حوزه پژوهش مدنظر (بیش از پنج سال)، تألیف کتب یا مقالات مرتبط در حوزه آموزش موسیقی و تعلیم تربیت بوده‌اند انتخاب شدند مصاحبه تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه یافت. برای پردازش داده‌ها از روش تحلیل مضمون کدگذاری از روش براون و کلارک استفاده شد. در این تحقیق بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و نیز مصاحبه با کارشناسان، صاحب‌نظران در حوزه موسیقی و تعلیم و تربیت براساس نظرات فارابی، ابن سینا و امام خمینی در خصوص تعلیم و تربیت و موسیقی بر اساس اسناد، کتاب‌ها و مقالات می‌توان نظرات ابن سینا را به شرح زیر خلاصه کرد؛ تاکید بر تئوری و به طور اخص موسیقی‌شناسی ایرانی، تاثیر از ابونصر فارابی، مبتنی بر پایه‌های عملی (پراتیک) موسیقی، توجه به کارکردهای درمانی موسیقی، تاکید بر نسبت میان موسیقی و نبض و تعادل نبض، تاکید بر اعتدال مزاج و پرورش صحیح نوزاد بر موسیقی و آواز، لزوم به کارگیری

تربیت اخلاقی در دوره کودکی (آقای ابریندآبادی و رهنما (۱۳۹۷)، لزوم به کارگیری تربیت اخلاقی در دوره کودکی (قاسمی، و قاسمی (۱۴۰۲)، ابن‌سینا مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت را رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال می‌داند. مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال (خاکزاد، ربیعی و اکوان، ۱۴۰۰). اندیشه موسیقایی وی بر مبنای ساختاری علمی، ریاضیاتی و عقلانی (الوندی و سراجی، ۱۴۰۱).

در خصوص نظرات فارابی می‌توان گفت؛ اهداف تعلیم و تربیت متأثر از اندیشه فلسفی در دو بعد فردی و اجتماعی بوده است و نیز بر نقش تعیین‌کننده جایگاه تربیتی در تبیین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی تأکید دارد (تیمورپور، انصاریان و رضازاده بهادران، ۱۳۹۶). همچنین اعتدال، «تعقل»، «سلامت»، و «تعاون» را به عنوان اهداف واسطه‌ای تعلیم و تربیت می‌داند (میرزامحمدی، ۱۳۹۲). از سوی دیگر رسیدن به سعادت هدف از زندگی فردی و جمعی انسان‌ها را از مصادیق تعلیم و تربیت می‌داند (سپهری و اسعدی، ۱۳۹۹). فارابی تعلیم و تربیت را به واسطه افعال ارادی افراد برای رسیدن به سعادت و کمال می‌داند (کاوندی، ۱۳۹۰). فارابی آرا و تالیفات شناخته‌شده در حوزه موسیقی دارد و به انواع اثرگذاری و تأثیرات مثبت و منفی موسیقی پرداخته است و نیز حرام‌شمردن موسیقی از سوی ادیان را تحلیل کرده است. علاوه بر آن جایگاهی متعالی برای موسیقی و آهنگسازان در مدینه فاضله قائل است. فارابی موسیقی و آهنگسازان را به عنوان حاملان دین و ناشران مفاد وحی الهی و سعادت معقول و حیات طیبه بر می‌شمرد و معتقد است موسیقی از ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی است. فارابی فلسفه موسیقی را ذیل مفهوم عام‌تر فلسفه هنر بر می‌شمرد و در چپستی موسیقی لفظ موسیقی را به معنی الحان دانسته است و صناعت در موسیقی را به طور خاص، ذوق، ملکه و استعداد مملو از نطق و عامل عقلانی می‌داند. وی مباحث قابل توجه در باب فلسفه موسیقی دارد و منشأ موسیقی را ذیل بحث فلسفه تاریخ موسیقی آورده است و از هنرمند به عنوان منشأ اثر یاد می‌کند (موسوی، سیدمحمدی، ۱۳۹۷). فارابی اهمیت علت غایی برای موسیقی قائل است و بر ارتباط بین موسیقی با اندیشه منطقی و فلسفه سیاسی و موسیقی با منطق و سیاست تأکید دارد. در عین حال از ریاضیات در تحلیل موسیقی فاصله می‌گیرد. همچنین بر وجه محاکاتی موسیقی تأکید دارد (حبیبی و موسوی، ۱۳۹۹). فارابی بر نقش کلیدی هنرمندان در آرمان شهر فارابی و تخیل و محاکات در تعلیم شهروندان تأکید دارد (سپهری و اسعدی، ۱۳۹۹). فارابی طبع هنری هنرمند را به عنوان موهبتی فطری می‌داند (موسوی گیلانی و آرام، ۱۳۹۵). فارابی معتقد بود که موسیقی نمی‌تواند هرگونه حالت روحی یا هر نوع شور و هیجانی را در شخص برانگیزد (شریف، میرمحمد، ۱۳۸۲). بن‌مایه اصلی شکل‌گیری ساختار موسیقی، جنس احساسات و نوع خیالات آدمی است و ساختار و محتوای موسیقی، هم‌سو با عواطف و خیالات موسیقی‌دان است و ارتباط تأثیر و تأثری موسیقی، با اوضاع و احوال نفسانی پردازشگر آن، به «محتوای» و «فرم» و تأثیر مستقیم عواطف و احساسات هنرمند در شکل‌گیری فرم و محتوای موسیقی دارد (شایسته و خسروپناه، ۱۳۹۳).

امام خمینی معتقد است؛ سازندگی اجتماعی و فردی در پرتو تعلیمات مکتب تربیتی اسلام است. (صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۱۶۹ - ۲۰۹، ج ۱۶، ص ۱۹ - ۲۰). اگر تربیت با تزکیه همراه شود اثر خود را بجا خواهد گذاشت. دو رکن بزرگ، آموزش و پرورش است و در در وصیت‌نامه الهی - سیاسی خویش اشاره به آموزش و تربیت دارد (گواهی، ۱۳۷۴). تربیت از دیدگاه امام (س) متضرع بر انسان‌شناسی است و بر تعلیم و تربیت بر مبنای اسلام تأکید دارد (صحیفه امام، ج ۸، ص ۵۱۳ - ۵۱۴). تربیت کامل انسان هنگامی میسر است که بر اساس مکتب اسلام که به همه ابعاد وجودی انسان احاطه داشته انجام پذیرد (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۴۰۲ - ۴۰۳). امام خمینی در کتاب‌های مکاسب محرمة و تحریرالوسیله که پیش از انقلاب اسلامی تألیف کرده اند، به بحث غنا پرداخته است (نوری، ۱۳۹۴). امام خمینی در تحریرالوسیله پیرامون حکم غناء می‌فرماید: "اشتغال به کار غناء و شنیدن آن و معامله با آن حرام است (امام خمینی ره)، تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۹). امام در مباحث اجتهادی‌شان، عرصه «غنا و موسیقی و لهُو» را که معمولاً همانند انگاشته می‌شوند به تفکیک مورد بحث قرار داده و در کتاب ارزشمند «مکاسب محرمة» خود به تفصیل طرح کرده‌اند (پا به پای آفتاب، ج ۵، ص ۳۴، مصاحبه با حجت‌الاسلام و المسلمین عمید زنجانی). امام خمینی شنیدن و نواختن موسیقی مطرب را حرام می‌داند (استفتائات از امام خمینی، ج ۲، ص ۱۲). ایشان پیش از پیروزی انقلاب اسلامی به گونه‌ای محکم و مستحکم قائل به حرمت انجام استماع کسب و خرید و فروش آلات غنا و موسیقی بوده به شدت به نفع و رد آن می‌پرداخته است (خمینی، روح‌الله، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۳۰۳ - ۳۰۵). پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت اسلامی دیدگاه و فتوای ایشان دچار تغییر شد (مکاسب محرمة، ۱۳۸۶، ج ۱۲، ص ۴۴۰). تغییر انگاره ایشان پس از انقلاب در باب مسئله غنا و موسیقی و تبیین فقهی آن رخ می‌دهد (مشکانی، ۱۳۹۸). بعد از انقلاب، امام در عرصه حکومت‌داری و با توجه به اقتضائات زمان و مکان نظرات خود را در باب موسیقی تعدیل کرد (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹ محمدیان، ۱۳۹۳). ایشان به فراسط فقیهانه خویش دریافته بودند که از موسیقی می‌توان به عنوان ابزاری در راستای ترویج ارزش‌های متعالی مکتب اسلام مدد گرفت (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹).

همچنین نتیجه فرآیند حاصل از مصاحبه عمیق بیانگر آن است که در ارتباط با چستی آموزش موسیقی مضامینی همچون؛ محتوای موسیقی، وصف موسیقی، غنا در موسیقی و فلسفه موسیقی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین در ارتباط با چرایی آموزش موسیقی، مضامینی همچون؛ موسیقی و تربیت، اسلام و موسیقی حلال و حرام، اثرات موسیقی، علما و موسیقی مطرح است. علاوه بر آن در رابطه با دلالت‌های تربیتی می‌توان به مضامینی همچون؛ موسیقی و رشد کودک، موسیقی و سازگاری اجتماعی و موسیقی و تعالی اشاره کرد. البته در این میان موضوعی نیز به عنوان الگوی مطلوب در رابطه با آموزش موسیقی هم مورد بررسی قرار گرفته است که مهم‌ترین آن‌ها شامل؛ هنر موسیقی، موسیقی و ارتباط، الگوی آموزش موسیقی بوده است.

خلاصه‌ای از مهم‌ترین نظریات ابن سینا، فارابی و امام خمینی (ره) در خصوص
تعلیم و تربیت و موسیقی

جدول ۱: مهم‌ترین نظریات ابن سینا، فارابی و امام خمینی (ره) در خصوص تعلیم و
تربیت و موسیقی

منبع	نظریات اندیشمند	مضامین
ابن سینا		
خلیلی و همکاران، ۱۳۹۰	ابن سینا بنیادگذار مکتب موسیقی‌شناسی اسکولاستیک ایرانی است. در "جوامع علم موسیقی" با مبانی تئوری و به طور اخص موسیقی‌شناسی ایرانی را مورد توجه قرار داده است. ابن سینا در این دو نوشته، هم از پایه‌های تئوریک موسیقی یونان و ابونصر فارابی بهره گرفته و مضاف بر آن، از پایه‌های عملی (پراتیک) موسیقی نکات جدیدی از اجرای موسیقی را منتزع نموده است. ابن سینا با اجرای عملی موسیقی سر و کار داشته است. در کتاب «القانون فی الطب» کارکردهای درمانی موسیقی را مورد توجه قرار داد. از نسبت میان موسیقی و نبض و تاثیر نغمات و ریتم‌های موسیقایی در تعادل نبض سخن گفت.	-پایه‌گذاری مکتب موسیقی- شناسی اسکولاستیک ایرانی -تاکید بر تئوری و به طور اخص موسیقی- شناسی ایرانی -تاثیر از ابونصر فارابی -مبنتی بر پایه‌های عملی (پراتیک) موسیقی -توجه به کارکردهای درمانی موسیقی -تاکید بر نسبت میان موسیقی و نبض و تعادل -تاکید بر اعتدال مزاج

و پرورش صحیح نوزاد بر موسیقی و آواز		
لزوم به کارگیری تربیت اخلاقی در دوره کودکی	با بررسی دلالت‌های تربیتی عقل نظری و عملی و نیز آرای تربیتی ابن سینا، و دلالت‌ها نشان از لزوم به کارگیری تربیت اخلاقی در دوره کودکی است.	آقایی ابرندآبادی و رهنما، ۱۳۹۷
-مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال	ابن سینا مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت را رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال می‌داند.	قاسمی، و قاسمی، ۱۴۰۲
-عدم وابستگی لذت ناشی از آثار هنری به قوای حسی ظاهری پنجگانه	براساس دیدگاه‌های ابن سینا لذت زیبایی‌شناختی از آثار هنری در درجه ی اول لذتی معقول و وابسته به قوه ی ناطقه و سپس به ترتیب لذتی مخیل و وابسته به قوه ی خیال و لذتی محسوس و وابسته به قوای ادراکی ظاهری است.	خاکزاد، ربیعی و اکوان، ۱۴۰۰
-اندیشه موسیقایی وی بر مبنای ساختاری علمی، ریاضیاتی و عقلانی	اندیشه موسیقایی ابن سینا در ساختاری علمی، ریاضیاتی و عقلانی مطرح شده است.	الوندی و سراجی، ۱۴۰۱
فارابی		
-اهداف تعلیم و تربیت متاثر از اندیشه فلسفی در دو	اهداف تعلیم و تربیت در نظر فارابی، متاثر از اندیشه فلسفی او در دو بعد فردی و اجتماعی است. جایگاه تربیتی در نظر فارابی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی داشته باشد.	تیمورپور، انصاریان و رضازاده بهادران، ۱۳۹۶

<p>بعد فردی و اجتماعی - نقش تعیین کننده جایگاه تربیتی در تبیین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی</p>		
<p>-«اعتدال»، «تعقل»، «سلامت»، و «تعاون» به عنوان اهداف واسطه‌ای تعلیم و تربیت</p>	<p>فارابی در ذیل هدف غایی، «اعتدال»، «تعقل»، «سلامت»، و «تعاون» نیز به عنوان اهداف واسطه‌ای تعلیم و تربیت فارابی تدوین و تعریف شده‌اند.</p>	<p>میرزامحمدی، ۱۳۹۲</p>
<p>-رسیدن به سعادت هدف از زندگی فردی و جمعی انسان‌ها</p>	<p>فارابی هدف از زندگی فردی و جمعی انسان‌ها را رسیدن به سعادت می‌داند. اما لازمه رسیدن انسان به سعادت را زندگی در جامعه کامل و فاضل می‌داند. انسان باید در چنین جامعه‌ای پرورش یابد و تعلیم ببیند تا به سعادت، که غایتی سیاسی و البته آن جهانی است، برسد.</p>	<p>سپهری و اسعدی، ۱۳۹۹</p>
<p>- تعلیم و تربیت به واسطه افعال ارادی افراد برای رسیدن به سعادت و کمال</p>	<p>فارابی همه افراد را برای رسیدن به سعادت و کمال نیازمند به تعلیم و تربیت به واسطه افعال ارادی می‌داند و طریق دستیابی به سعادت را شناخت سعادت و عوامل آن، خواست و اراده، و عمل معرفی می‌کند.</p>	<p>کاوندی، ۱۳۹۰</p>
<p>-آرا و تالیفات شناخته شده در حوزه موسیقی -پرداختن به انواع اثرگذاری و</p>	<p>فارابی در حوزه موسیقی، آرا و تالیفات شناخته شده‌ای دارد. او درباره انواع اثرگذاری موسیقی و نیز میزان تاثیرات مثبت و منفی موسیقی سخن گفته است و راز حرام شمردن موسیقی از سوی بسیاری از ادیان را تحلیل کرده است. فارابی در مدینه فاضله جایگاهی متعالی برای موسیقی و آهنگسازان در نظر گرفته است و آنان را در کنار اهالی دیگر رسانه و هنر، از حاملان دین و ناشران</p>	<p>مفتونی و نوری، ۱۳۹۸</p>

<p>تأثیرات مثبت و منفی موسیقی -تحلیل حرام شمردن موسیقی از سوی ادیان -قتل بودن به جایگاهی متعلق برای موسیقی و آهنگسازان در مدینه فاضله - موسیقی و آهنگسازان به عنوان حاملان دین و ناشران مفاد وحی الهی و سعادت معقول و حیات طیبه -موسیقی از ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>مفاد وحی الهی و سعادت معقول و حیات طیبه نطقی به شمار آورده است. در نظر فارابی موسیقی در مقام آرمان یا موسیقی مدینه فاضله، از ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی قلمداد شده است.</p>	
<p>-پیشگام و موسس دانش میان‌رشته‌ای - فلسفه موسیقی ذیل مفهوم عام‌تر فلسفه هنر</p>	<p>فارابی را باید پیشگام و موسس دانش میان‌رشته‌ای دانست که امروز از آن تحت عنوان فلسفه موسیقی و ذیل مفهوم عام‌تر فلسفه هنر یاد می‌شود. فارابی در پاسخ به چیستی موسیقی می‌گوید که معنی لفظ موسیقی، الحان است. فارابی مباحث قابل توجه در باب فلسفه موسیقی صورت داده است. به نحوی که می‌توان در سه حوزه مباحث وی را سامان داد که شامل پرداختن به چیستی موسیقی است، بدون در نظر گرفتن دو طرف رابطه آن با منشأ و مخاطب. هنرمند به عنوان منشأ اثر در باب فلسفه</p>	<p>موسسوی، سیدمحمدی، ۱۳۹۷</p>

<p>موسیقی می‌توان ضلع سوم نیز در نظر گرفت و آن نحوه دریافت مخاطب از اثر موسیقایی و چگونگی تأثیر موسیقی و الحان بر مخاطب است.</p> <p>معنی الحان -صناعت در موسیقی به طور خاص، ذوق، ملکه و استعداد مملو از نطق و عامل عقلانی - مباحث قلب توجه در باب فلسفه موسیقی - پرداختن به هنرمند به عنوان منشأ اثر - نحوه دریافت مخاطب از اثر موسیقایی و چگونگی تأثیر موسیقی و الحان بر مخاطب</p>		
<p>- اهمیت علت غایی برای موسیقی -ارتباط موسیقی با اندیشه منطقی و فلسفه سیاسی -ارتباط موسیقی با منطق و سیاست</p>	<p>نگرش خاص فارابی به موسیقی حکایت از اهمیت علت غایی برای موسیقی نزد وی دارد. در اندیشه فارابی، موسیقی با اندیشه منطقی و فلسفه سیاسی مرتبط است. ارتباط موسیقی با منطق و سیاست از طریق غایت موسیقی برقرار می‌شود. فارابی در تحلیل موسیقی از ریاضیات فاصله می‌گیرد. بر وجه محاکاتی موسیقی تأکید می‌ورزد و موسیقی را از این‌که تنها امری سرگرم‌کننده باشد، خارج می‌کند.</p>	<p>حبیبی و موسوی، ۱۳۹۹</p>

<p>-فاصله گرفتن از ریاضیات در تحلیل موسیقی - تاکید بر وجه محاکاتی موسیقی</p>		
<p>-نقش کلیدی هنرمندان در آرمــــان شهر فارابی - برجسته- کردن تخیل و محاکات در تعلیم شهروندان</p>	<p>در آرمان شهر فارابی هنرمندان نقشی کلیدی بازی می کنند و در مرتبه بعد از رییس مدینه قرار می گیرند. دو انگاره تخیل و محاکات از یک سو در تعلیم شهروندان و از دیگر سو، در خلق آثار هنری اشان و جایگاه اجتماعی سیاسی هنرمندان را برجسته می کند.</p>	<p>سپهری و اسعدی، ۱۳۹۹</p>
<p>-طبع هنری هنرمند به عنوان موهبتی فطری</p>	<p>مطابق رای فارابی، هنرمند باید طبع هنری اش را که موهبتی فطری است، به مدد تکرار و تمرین بارور سازد و اثری شایسته لذت (حسی) و درنگ (تعلیمی و تربیتی) را پیش روی مخاطبش قرار دهد.</p>	<p>موسوی گیلانی و آرام، ۱۳۹۵</p>
<p>-عدم برانگیختن هرگونه حالت روحی یا هر نوع شور و هیجانی در شخص از سوی موسیقی</p>	<p>فارابی معتقد بود که موسیقی نمی تواند هرگونه حالت روحی یا هر نوع شور و هیجانی را در شخص برانگیزد.</p>	<p>شریف، میرمحمد، ۱۳۸۲</p>
<p>-بن مایه اصلی شکل گیری ساختار موسیقی، جنس احساسات و نوع خیالات آدمی است؛ به این معنا که ساختار و محتوای موسیقی، کاملاً هم جهت و هم سو با عواطف و خیالات کسی است که آن قطعه موسیقی را تولید می کند. موسیقی، با اوضاع و احوال نفسانی پردازشگر آن، به «محتوای» و</p>		<p>شایسته و خسروپناه، ۱۳۹۳</p>

<p>و نوع خیالات آدمی - ساختار و محتوای موسیقی، هم سو با عواطف و خیالات موسیقی دان - ارتباط تأثیر و تأثیری موسیقی، با اوضاع و احوال نفسانی پردازشگر آن، به «محتوا» و «فرم» - تأثیر مستقیم عواطف و احساسات هنرمند در شکل گیری فرم و محتوای موسیقی - جهت دادن موسیقی بر عواطف و احساسات آدمی</p>	<p>«فرم» دارای ارتباط تأثیر و تأثیری دوسویه هستند؛ یعنی هم نوع عواطف و احساسات او تأثیر مستقیم در شکل گیری فرم و محتوای موسیقی دارد و هم موسیقی، عواطف و احساسات آدمی را جهت می بخشد.</p>	
<p>- معرفی سازهای گوناگون و مشهور زمان خود</p>	<p>در بخشی از موسیقی کبیر با عنوان "الالات المشهوره"، فارابی سازهای گوناگون و مشهور زمان خود را معرفی کرده و حتی درباره پرده بندی و کوک آن ها نیز سخن گفته است.</p>	<p>شریف، میرمحمد ۱۳۸۲</p>
امام خمینی		

سازندگی اجتماعی و فردی در پرتو تعلیمات مکتب تربیتی اسلام	سازندگی اجتماعی و فردی در پرتو تعلیمات مکتب تربیتی اسلام است.	صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۱۶۹ - ۲۰۹، ج ۱۶ ص ۱۹-۲۰.
اثرگذاری تربیت با تزکیه - اهمیت دو رکن بزرگ، آموزش و پرورش - اشاره به آموزش و تربیت در وصیتنامه الهی - سیاسی خویش	اگر تربیت با تزکیه همراه شود اثر خود را بجا خواهد گذاشت. دو رکن بزرگ، آموزش و پرورش است. در وصیتنامه الهی - سیاسی خویش، هم در مقدمه و هم در مؤخره کلام به آموزش و تربیت اشاره دارند.	گواهی، ۱۳۷۴
- تربیت از دیدگاه امام(س) متضرع بر انسان شناسی - تاکید بر تعلیم و تربیت بر مبنای اسلام	تربیت از دیدگاه امام(س) متضرع بر انسان شناسی و خداشناسی و به اصطلاح جهان بینی توحیدی است. امام(ره) همواره از تعلیم و تربیت بر مبنای اسلام سخن می گوید.	صحیفه امام، ج ۸، ص ۵۱۳-۵۱۴
- تاکید بر تربیت کامل انسان بر اساس مکتب اسلام	تربیت کامل انسان هنگامی میسر است که بر اساس مکتب اسلام که به همه ابعاد وجودی انسان احاطه داشته انجام پذیرد.	صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۴۰۲-۴۰۳
- پرداختن به بحث غنا	در کتاب های مکاسب محرمه و تحریر الوسیله که پیش از انقلاب اسلامی تألیف کرده اند، به بحث غنا پرداخته است.	نوری، ۱۳۹۴

-حرام بودن اشتغال به غناء و شنیدن آن و معامله با آن	در تحریرالوسیله پیرامون حکم غناء می فرمایند: "اشتغال به کار غناء و شنیدن آن و معامله با آن حرام است.	امام خمینی (ره)، تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۹
-بحث در مباحث اجتهادی در عرصه «غنا و موسیقی و لهُو» در کتاب «مکاسب محرّمه»	امام خمینی(ره) در مباحث اجتهادی شان، عرصه «غنا و موسیقی و لهُو» را که معمولاً همانند انگاشته می شوند به تفکیک مورد بحث قرار داده و در کتاب ارزشمند «مکاسب محرّمه» خود به تفصیل طرح کرده اند.	پا به پای آفتاب، ج ۵، ص ۳۴، مصاحبه با حجت الاسلام و المسلمین عمید زنجانی
- حرام بودن شنیدن و نواختن موسیقی مطرب -جایز نبودن خرید و فروش آلات مختص به لهُو	«شنیدن و نواختن موسیقی مطرب، حرام است و صداهای مشکوک مانع ندارد و خرید و فروش آلات مختص به لهُو جایز نیست و در آلات مشترکه اشکال ندارد».	استفتانات از امام خمینی، ج ۲، ص ۱۲
- حرام بودن مطرب -جایز نبودن یاد گرفتن و یاد دادن موسیقی	موسیقی مطرب حرام است و یاد گرفتن و یاد دادن آن جایز نیست و در غیر مطرب اشکال ندارد و تشخیص موسیقی حرام از غیر حرام را نیز بر عهده عرف می گذارد.	موسوی خمینی. ۱۴۲۲ ق.ج.۲، ص ۱۲
- تغییر انگاره ایشان پس از انقلاب در باب مسئله غنا و موسیقی و تبیین فقهی آن	آنچه پس از انقلاب از سوی امام؛ مطرح شده، حکم اولی مسئله غنا و موسیقی مبنی بر جواز و حلیت است که مبتنی بر انگاره ایشان در زمینه «تغییر احکام در پرتو تغییر نظام حاکم بر موضوع» قابل تحلیل و تبیین فقهی است.	مشکاتی، ۱۳۹۸

<p>تعدیل نظرات درباب موسیقی بعد از انقلاب و حکومت‌داری با توجه به اقتضائات زمان و مکان</p>	<p>بعد از انقلاب، در عرصه حکومت‌داری و با توجه به اقتضائات زمان و مکان نظرات خود را درباب موسیقی تعدیل کرد و معتقد بود که در آن شرایط زمانی و مکانی برخی از موسیقی‌ها می‌تواند فایده داشته باشد و نمی‌توان موسیقی را ذاتاً حرام دانست.</p>	<p>صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹</p>
<p>بهره‌برداری از موسیقی به عنوان ابزار در راستای ترویج ارزش‌های متعالی مکتب اسلام</p>	<p>ایشان به فراست فقیهانه خویش دریافته بودند که از موسیقی می‌توان به عنوان ابزاری در راستای ترویج ارزش‌های متعالی مکتب اسلام مدد گرفت.</p>	<p>محمدیان، ۱۳۹۳</p>

تحلیل و تفسیر مصاحبه‌ها

مضامین پایه

مضامین پایه شامل نکات کلیدی و برجسته پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در رابطه با دلالت‌های تربیتی می‌باشد که با توجه به سوال مد نظر، استخراج شده و هریک از این نکات با متغیری با نام **B** و با اندیس عددی (مانند **B5**، کد مضامین پایه) نامگذاری شده است.

جدول ۲: مضامین پایه استخراج‌شده از پاسخ‌های خبرگان در رابطه با دلالت‌های تربیتی

کد مضامین	مضامین پایه	کد مصاحبه
B261 B262 B263	نواختن موسیقی و رشد عاطفی و آرامش درونی کودکان آموزش موسیقی و خودباوری و سرعت عمل کودکان با آموزش موسیقی و ایجاد اعتماد به نفس در کودکان	A1
B264 B265 B266 B267 B268	آموزش موسیقی و ارتباط دوستی با دیگران آموزش موسیقی و تربیت کودکان آموزش موسیقی و جلوگیری از ناهنجاری های اجتماعی آموزش موسیقی و تقویت ذهن دانش آموز آموزش موسیقی و پذیرش کار گروهی توسط کودک	A2
B269 B270 B271 B272 B273 B274	آموزش موسیقی و افزایش آگاهی عاطفی کودک آموزش موسیقی و تقویت ذهن دانش آموز آموزش موسیقی و افزایش تمرکز کودک آموزش موسیقی و تقویت ذهن دانش آموز آموزش موسیقی و تقویت و بزرگتر شدن قسمت چپ مغز کودک آموزش موسیقی و کسب مهارت اجتماعی	A3
B276 B277 B278 B279	آموزش موسیقی و ایجاد روابط انسانی مناسب توسط کودک آموزش موسیقی و دوری از ناهنجاری های اجتماعی توسط کودک آموزش موسیقی و تقویت ذهن دانش آموز آموزش موسیقی در تربیت کودکان	A4
B281 B282 B283 B284 B285 B286	موسیقی در بیان خویشتن موسیقی و کسب شان اجتماعی موسیقی و معنای زندگی موسیقی و مهر ورزی با دیگران موسیقی و کاهش ناهنجاری ها و پرخاشنگری اجتماعی آموزش موسیقی و افزایش امنیت اجتماعی	A5
B287 B288 B289 B290 B291 B292 B293	موسیقی و شناخت و یادگیری نظم اجتماعی موسیقی و رعایت هنجارهای اجتماعی آموزش موسیقی و تاثیر فیزیکی آموزش موسیقی و تحرک مغز و ذهن کودک موسیقی و عکس العمل سریع بدن موسیقی و رعایت حقوق دیگران موسیقی و رعایت نظم اجتماعی	A6

B294 B295 B296 B297 B298 B299 B300	آموزش موسیقی و تربیت کودک موسیقی و بروز خلاقیت کودک موسیقی و بروز صفات انسانی کودک آموزش موسیقی و کسب مهارت بازی در کودکان موسیقی و یادگیری هنرهای دیگر موسیقی و افزایش خلاقیت و احساسات کودک موسیقی و اجتماعی شدن کودک	A7
B301 B301 B302 B303	موسیقی و سلامت روان و کاهش استرس موسیقی و پرورش مهارت‌های شناختی کودک آموزش موسیقی و کاهش اضطراب اجتماعی آموزش موسیقی و افزایش عزت نفس و مهارت‌های اجتماعی	A8
B304 B305 B306 B307 B308	آموزش موسیقی و نظم ذهنی کودک آموزش موسیقی و رشد و تربیت کودک موسیقی و وفاق فکر و ذهن موسیقی و هماهنگی مغز و ذهن موسیقی و اجتماعی شدن کودک	A9
B309 B310 B311 B312	آموزش موسیقی و رشد احساسات و تخیل کودک آموزش موسیقی و توسعه مهارت‌های فردی و اجتماعی کودک آموزش موسیقی و توسعه و ارتقاء شاخص های اجتماعی آموزش موسیقی و توسعه مهارت‌های ارتباطی فردی و جمعی کودک	A10
B313 B314 B315 B316	آموزش موسیقی و توسعه مهارت‌های ارتباطی فردی و جمعی کودک آموزش موسیقی و تربیت کودک آموزش موسیقی و هماهنگی مغز و بدن آموزش موسیقی و توسعه و ارتقاء شاخص های اجتماعی	A11
B317 B318 B319	آموزش موسیقی و توسعه مهارت‌های ارتباطی فردی و جمعی کودک آموزش موسیقی و سازگاری اجتماعی کودکان موسیقی و دلالت های تربیتی کودک	A12
B320 B321 B322	موسیقی بر احساسات و عواطف کودکان آموزش موسیقی و پرورش نفس کودک آموزش موسیقی و سازگاری اجتماعی کودکان	A13
	(بدون پاسخ)	A14
B323 B324 B325 B326	آموزش موسیقی تقویت هوش و حافظه کودک آموزش موسیقی و مهارت اجتماعی، تعادل روحی و ... کودک آموزش موسیقی و تقویت شنیداری آموزش موسیقی و یادگیری فعالیت جمعی و فردی کودک	A15

B327 B328 B329 B330 B331	آموزش موسیقی رشد موزون شخصیت کودک آموزش موسیقی تعالی روح کودک آموزش موسیقی کسب مهارت هماهنگی ذهن و بدن آموزش موسیقی تقویت سازگاری اجتماعی آموزش موسیقی تقویت دوستی	A16
--------------------------------------	--	-----

مضامین سازمان دهنده

در جدول ۳ مضامین سازمان دهنده و مضامین پایه مربوط به هر یک از آنها به همراه کدهای مشخص شده، ارائه گردیده است. مضامین پایه استخراج شده در خصوص دلالت‌های تربیتی، از شماره B261 تا B331 نامگذاری گردیده است. در جدول شماره ۳، کدهایی که خارج از دامنه کدگذاری شده مربوط به مضامین پایه دلالت‌های تربیتی (یعنی B261 تا B331) ملاحظه می‌گردد، بیانگر مفاهیم استخراج شده دیگری است که در چارچوب این مطالعه نمی‌باشد.

جدول ۳: مضامین سازمان دهنده و مضامین پایه مربوط به آنها

کد مضمون سازمان دهنده	مضامین سازمان دهنده	کد مضامین پایه
C1	محتوای موسیقی	B5- B11-B18-B24- B28- B30- B31- B64- B68- B69- B95- B96- B107- B109- B113- B134- B135-B140- B149- B190- B191
C2	وصف موسیقی	B1- B2- B3- B4- B6- B9- B14-B15- B44-B59- B98- B103- B115- B126- B127- B148- B166- B183- B195- B203- B199- B220-
C3	موسیقی و تربیت	B7-B16-B17- B119-B143- B150- B207- B223-B265- B280- B294- B314- B319
C4	اسلام و موسیقی حلال و حرام	B12- B39- B65-B66- B77- B78- B79- B80- B81- B104- B111- B128- B129- B138- B152- B177- B186
C5	اثرات موسیقی	B13-B19-B20- B48- B71- B72-B74-B82- B88- B89- B91-B92- B131- B132- B154-B158- B169- B181- B200- B201-B219- B251- B281- B315

C6	علما و موسیقی	B36- B37- B38- B41- B51- B53- B54- B55- B56- B65- B70- B75- B83- B84- B91- B94- B99- B100- B101- B105- B106- B108- B110- B112- B114- B120- B124- B125-B136- B137- B139- B140- B147-B153-B160- B192-B196- B198- B202
C7	غنا در موسیقی	B10-B29- B46-B47- B49- B50- B73- B76- B87- B102- B130-B133-B142- B175- B176- B187- B188- B217- B218-B231- B232- B246- B255-B257-
C8	یادگیری موسیقی	B25-B27-B32- B35- B63- B85- B233- B236- B238- B259- B289- B297- B298- B303- B329
C9	اثرات آموزش موسیقی	B23- B26- B33- B34-B60- B61- B62- B86- B97-B116- B117- B118- B123- B157- B163- B167- B216- B234- B239- B242- B248- B249- B253- B256- B260- B273- B291- B301- B309- B325-
C10	فلسفه موسیقی	B21- B22- B40- B42- B43- B45- B52-B57-B58-B89- B90-B93- B121- B122- B146- B164- B168- B283- B204- B193- B226- B292-
C11	هنر موسیقی	B161- B162-B165-B170- B171- B172- B173- B179- B180- B235- B296-
C12	نحوه آموزش	B150- B194- B209- B210- B213-B222- B224- B230- B237-B243- B244- B267- B250
C13	موسیقی و ارتباط	B144-B145- B178- B228- B245-B264- B276- B279- B284- B306- B307- B312- B313- B317- B326- B331
C14	موسیقی و رشد کودک	B155- B156- B174- B182- B197-B205- B206-B208- B211- B212-B214- B221- B227- B229- B252- B262- B261- B254-B263- B267- B269- B270- B271- B272- B278-B290- B295- B299- B301- B304- B305- B320- B321- B323- B327- B328- B330

C15	موسیقی و سازگاری اجتماعی	B159- B184- B185- B189- B215- B225-B238-B241- B258- B266- B268- B274- B275- B277- B282- B285- B286- B287-B288- B293- B300- B302- B308- B310- B311- B316- B318- B322- B324
-----	-----------------------------	--

مضمون فراگیر

در جدول شماره ۴، مضمون فراگیر دلالت‌های تربیتی و مضامین سازمان‌دهنده مربوط به آن که پس از تحلیل جدول شماره ۳ استخراج شده است، ذکر گردیده است. همانطور که ملاحظه می‌شود، دلالت‌های تربیتی شامل سه مضمون سازمان‌دهنده از جمله موسیقی و رشد کودک، موسیقی و سازگاری اجتماعی و موسیقی و ارتباط می‌باشد.

جدول ۴: مضمون فراگیر بر اساس نظرات مصاحبه‌شوندگان

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
دلالت‌های تربیتی	موسیقی و رشد کودک
	موسیقی و سازگاری اجتماعی
	موسیقی و ارتباط

در ادامه خلاصه ابعاد مربوط به دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول شماره ۵: خلاصه ابعاد مربوط به دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی

سوال	ابعاد	نظرات
دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی	عاطفی	در بعد عاطفی موسیقی و آموزش آن موجب تقویت عاطفه و احساس و تخیل می‌شود
	مهارتی	در بعد مهارتی موسیقی و آموزش آن موجب تقویت خلاقیت، ذهن و یادگیری دانش‌آموز می‌شود و اجاد آثار تربیتی دیگری همچون؛ هماهنگی بین مغز، ذهن و اعضاء بدن به لحاظ مهارتی، برقراری ارتباط و مهارت‌های کودک و پرورش استعداد موسیقایی دانش‌آموزان می‌شود.

<p>در بعد اجتماعی پذیرش فعالیت‌های گروهی دانش‌آموز، ارتقاء و تکامل انسان و رسیدن به اهداف درست تربیتی، تقویت همزیستی و سازگاری و دوستی و آرامش، ارتقای نقش اجتماعی دانش‌آموز و افزایش عزت نفس، تقویت انسجام اجتماعی و گروهی را در پی دارد.</p>	<p>اجتماعی</p>	
--	----------------	--

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق بر اساس اسناد و نیز مصاحبه با کارشناسان و صاحب‌نظران در حوزه موسیقی و تعلیم و تربیت می‌توان گفت؛ از دیدگاه اندیشمندان مسلمان؛ گرچه طبق احادیث و فقه موسیقی مضموم و حرام است اما اسلام به کل موسیقی را رد نکرده است بلکه موسیقی محرک فساد، فحشاء و بی‌بندوباری از نظر اسلام، مذموم و حرام می‌باشد. واقعیت آن است که موسیقی از سوی بسیاری از اندیشمندان اسلامی از جایگاهی متعالی برخوردار است و از ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی در هر جامعه‌ای است و علاوه بر اثرات مثبتی که بر یادگیری و تقویت ذهن دارد می‌تواند به عنوان ابزاری مبتنی بر ارزش‌های جامعه باشد. براین اساس موسیقی ابعادی همچون؛ خصوصیات عاطفی، مهارتی و اجتماعی را تقویت می‌کند.

از دیدگاه اندیشمندان مسلمان و در اندیشه ابن سینا حکمت و فلسفه موسیقی بیشتر مطرح است، کما که اینکه وجه حکمت و فلسفه موسیقی در اندیشه فارابی نیز بیشتر است. در ارتباط با موسیقی در آراء امام (ره) نیز وجه فقهی غلبه بیشتری دارد. در ارتباط با دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی سه بعد عاطفی، مهارتی و اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است که در این میان می‌توان گفت از دیدگاه صاحب‌نظران و کارشناسان مصاحبه‌شونده در این تحقیق در بعد عاطفی موسیقی و آموزش آن موجب تقویت عاطفه و احساس و تخیل می‌شود و نیز افزایش سلامت روان و اعتدال را در پی دارد، همچنین موسیقی و آموزش آن موجب تقویت رشد ذهنی، خلاقیت، یادگیری و دوری از ناهنجاری می‌شود.

در بعد مهارتی نیز موسیقی و آموزش آن علاوه بر آن‌که موجب تقویت خلاقیت، ذهن و یادگیری دانش آموز می‌شود واجد آثار تربیتی دیگری همچون؛ هماهنگی بین مغز، ذهن و اعضاء بدن به لحاظ مهارتی، برقراری ارتباط و مهارت‌های کودک و پرورش استعداد موسیقایی دانش‌آموزان، خلق کردن اثری که بماند و جاودانه کند، تقویت دوست داشتن، افزایش دقت، صبر و سرعت عمل و خودباوری، پذیرش بهتر زندگی اجتماعی و تعادل روحی و روانی و رعایت هنجارهای متعارف و معمول می‌شود.

در بعد اجتماعی نیز می‌توان پذیرش فعالیت‌های گروهی دانش‌آموز، ارتقاء و تکامل انسان و رسیدن به اهداف درست تربیتی، تقویت همزیستی و سازگاری و دوستی و آرامش، ارتقای نقش اجتماعی دانش‌آموز و افزایش عزت نفس، تقویت انسجام اجتماعی و گروهی، ارتقای شاخص‌های فرهنگی اجتماعی را از دیگر دلالت‌های تربیتی موسیقی و آموزش آن از سوی صاحب‌نظران و کارشناسان مصاحبه‌شونده در این تحقیق برشمرده شده است.

آموزش موسیقی در مطالعات گوناگونی مورد بحث و بررسی قرار گرفته شده است. هر کدام از مطالعات نیز به ابعاد مختلفی از این موضوع پرداختند. بررسی نتایج برخی از این قبیل مطالعات، همسویی یافته‌های این پژوهش را با آن‌ها نشان می‌دهد. در بخش مطالعات داخلی به مواردی مانند، مطالعه صیامی و پورعلی (۱۴۰۲) کودکانی که با موسیقی آشنایی دارند در حین تحصیل از دانش‌آموزانی هستند که عملکرد

تحصیلی بهتری دارند. در مطالعه رضاخواه (۱۴۰۲)، موسیقی می‌تواند به دانش‌آموزان در بهبود تمرکز، حافظه، دقت و کیفیت یادگیری، سرعت یادگیری و کاهش استرس و اضطراب کمک کند. در مطالعه کرمانی‌زاده و دیگران (۱۴۰۱)، سیستم‌هایی که موسیقی باعث تقویت آن‌ها می‌شود مانند: سیستم حواس پنجگانه، تمرکز، درک، احساس و سیستم حرکتی. در واقع، نیروهای محرکی هستند که پشت قدرت یادگیری نهفته هستند. در مطالعه زنگنه (۱۴۰۱)، نشان داد موسیقی درمانی بر کاهش پرخاشگری دانش‌آموزان اثرگذار است. در مطالعه نریمانی، حاجلو و وفایی‌زاده (۱۴۰۰) نشان داد که موسیقی درمانی در کاهش میزان اضطراب و پرخاشگری کودکان تاثیر معنادار داشته است. در مطالعه حمیدی فتح‌آبادی، بقایی سرابی و وارسته‌فر (۱۳۹۹)، انتظارات، قواعد و مقررات مورد نظر نظام اجتماعی را به حوزه موسیقی و حاملان و عاملان آن می‌توان انتقال داد. سایر مطالعات داخلی هم بیانگر تاثیرات بیشتر مثبت موسیقی در تعلیم و تربیت دانش‌آموزان است که در پیشینه تحقیق به آن‌ها اشاره شده است.

در میان مطالعات خارجی نیز می‌توان به این موارد اشاره کرد؛ در مطالعه پینگ یانگ و دیگران (۲۰۲۲)، مداخله چندوجهی ترکیبی از تمرین هوازی و موسیقی ریتمیک تأثیر تسهیل‌کننده‌ای قابل توجهی بر سوگیری توجه به نشانه‌های هیجانی مثبت در شرکت‌کنندگان با حداقل افسردگی. در مطالعه بیاسوتی و تانجا (۲۰۲۱)، دانش‌آموزان ورزشی نسبت به نوازندگان عاطفه مثبت و عاطفه منفی کمتری را تجربه کردند. در مطالعه تورپا و هوتی لاینن (۲۰۱۹)، نشان‌دادن مهارت‌های گفتاری و زبانی بهتر در کودکان و نوجوانان با آموزش موسیقی است. در ارتباط با دلالت تربیتی آموزش موسیقی به نظر می‌رسد در هر سه بعد عاطفی، مهارتی و اجتماعی تاثیر گذار است. به طوری که نتیجه فرآیند حاصل از مصاحبه عمیق حاکی از آن است که موسیقی هم موجب رشد عاطفی و مهارتی کودک می‌شود و هم سازگاری اجتماعی را بین آن‌ها تقویت می‌کند.

آموزش موسیقی باید بخشی جدا ناپذیر از برنامه‌های آموزشی کشور باشد هدف آموزش موسیقی صرفاً یادگیری نواختن یک ساز یا آلت موسیقی نیست، بلکه فواید زیادی بر روی رشد شناختی فرد دارد و باعث تسهیل وضعیت یادگیری برای آموزش‌های بعدی خواهد شد (صیرفی و همکاران، ۱۳۹۹). به نظر می‌رسد از موسیقی آن‌چنان که بایسته است در آموزش کشور به ویژه در میان دانش‌آموزان مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. عدم توجه به موسیقی اصیل ایرانی و مردود دانستن آن یکی از اصلی‌ترین موانع پیش روی موسیقی چه کودک چه بزرگسال است (توسلیان، ۱۳۹۲). جامعه ایرانی در طول سال‌های اخیر با تغییرات فرهنگی و نگرشی گسترده‌ای دست به گریبان بوده که همه این‌ها تغییراتی را در سبک زندگی و مصرف فرهنگی به وجود آورده است که در این میان، ذائقه موسیقایی نیز دچار تحولاتی گشته است. تغییرات مصرف موسیقی هم در سبک‌های موسیقی (پیدایش و گسترش سبک‌های جدید موسیقی) و هم در شکل مصرف موسیقی (برگزاری کنسرت‌ها و مصرف جمعی موسیقی یا مصرف مجازی، فردی و خانگی موسیقی) رقم خورده است.

موسیقی نزد دانشمندان اسلامی به عنوان یک علم، هنر و یک فن به حساب می‌آید. در صورت استفاده درست تأثیرات مثبتی بر روح و روان آدمی می‌گذارد. احکام شرعی در مورد موسیقی و هر آهنگ دیگر بستگی به نوع تأثیر آن از حیث مثبت یا منفی در مستمعین دارد و مشکل عمده در بیان احکام شرعی آهنگ‌ها در تشخیص آثار آن بر مستمعین است. موسیقی به عنوان یکی از هنرهای مورد علاقه مردم در صورت استفاده درست از نظر اسلام نیز مورد تأیید می‌باشد و می‌توان از تأثیرات سازنده آن که بدان‌ها اشاره گردید بهره گرفت. علاوه بر پژوهش‌ها، شرحیات علما و فقهای اسلام نیز باتوجه به ماهیت مشکک بودن آموزش موسیقی و وجود ادله و برهان‌های ضد و نقیض نشان می‌دهد که استفاده از موسیقی درست و متناسب با شان و شئون فرد و جمع و همچنین رعایت استلزامات فرهنگ بومی و غیره مجاز شمرده شده است (صیرفی، قهرمانی و شناسایی و طهماسب‌زاده شیخ‌لار (۱۳۹۹)). می‌بایست همه‌جانبه‌نگری، رویکرد تلفیقی، تفکر، آگاهی، توانایی، ایجاد ارتباط میان آموزه‌های علمی و زندگی واقعی و کسب علم مفید، سودمند و هدفدار که بتواند انسان‌هایی مسئولیت‌پذیر، متفکر و خلاق پرورش دهد، در سازماندهی محتوا و آموزش مورد توجه قرار گیرد.

به نظر می‌رسد رویکرد جمهوری اسلامی به هنر فعالیت هنرمند را تنها تحت نظارت دائمی حاکمان مجاز می‌داند. از طرفی کمبود امکانات و ضعف منابع مالی با نگاه افلاطونی همخوانی نداشته و موجب عدم کارایی دولت گشته است. چنانچه دولت با تغییر در نگرش خود، روشی ارسطویی را در مواجهه با مسأله موسیقی در پیش گرفته و پیشگام آموزش موسیقی ملی ایرانی در نظام آموزش و پرورش باشد، بی‌شک گام مهمی در ارتقای سطح سلیقه موسیقایی افراد، خصوصاً نسل‌های آینده خواهد برداشت. همچنین باید با تدوین سیاست‌های کلی و تعیین مصادیق، از جزئیات امر پرهیز نموده و با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مناسب و اخذ مالیات از فعالیت‌های موسیقی بخش خصوصی، توان حمایت از هنرمندان ملی، احیای موسیقی نواحی و نشر موسیقی اصیل ایرانی را به دست آورد (اسلامی، روح‌الله و تاجی، سکینه (۱۳۹۸)). می‌توان با سیاست‌گذاری و اقدام درست در جهت بهبود وضعیت موسیقی محلی و حفظ هویت بومی سهم بسزایی داشت.

نگارنده این پژوهش معتقد است؛ در دهه‌های اخیر میزان استفاده از موسیقی شدت بیشتری پیدا کرده است. این در حالی است که عدم درک تفاوت میان موسیقی باکیفیت و ارزشمند با انواع موسیقی دیگر، پیامدهای نامطلوبی را برای فضای فرهنگی کشور به وجود آورده است. عرصه موسیقی باید به عنوان بستری جدی برای سیاست‌گذاری فرهنگی دولت و حاکمیت شناخته شود و لذا با علم به واقعیت اجتماعی مصرف موسیقی، به چرایی موسیقی و ضرورت آموزش آن در جامعه توجه بیشتر و سیاست‌های نوین برای آن تدوین شود. سیاست عدم ترویج موسیقی به عنوان سیاست رسمی سبب تضعیف آموزش موسیقی و محدودشدن راه‌های دسترسی جامعه به آن در جامعه از طریق رسمی شده که موجب عدم ترویج موسیقی مناسب و مطلوب در جامعه خواهد شد. اهمیت موسیقی برای کودک تا حدی

شناخته شده و مورد پذیرش عموم است که از آن به عنوان یکی از حقوق کودک یاد می‌شود؛ مطابق بندهایی از کنوانسیون حقوق کودک (که مورد پذیرش جمهوری اسلامی ایران نیز است) با موضوع برخورداری از حق آموزش فرهنگ و هنر در همه زمینه‌ها و حق برخورداری از فعالیت‌های فرهنگی متنوع، برخورداری از آموزش موسیقی به عنوان یک حق فرهنگی مطرح است. کمیته ملی یونسکو نیز آموزش موسیقی به کودک را به عنوان بخشی از مواد درسی به کشورها صریحا توصیه کرده است. در همین ارتباط نگاهی عمیق به سیاست‌ها می‌تواند روشن‌گر پیامدها منفی پایین‌بودن سواد موسیقایی جامعه درازمدت باشد. واقعیت آن است که شرایط فعلی بیانگر آن است که سیاست‌های بازدارنده، موسیقی را از زندگی مردم خارج نمی‌کند بلکه فقط موجب کاهش سطح سواد موسیقایی جامعه شده و راه را برای مصرف موسیقی‌های انحرافی باز خواهد کرد. لذا به نظر می‌رسد موسیقی باید در آموزش رسمی و نیز آموزش غیر رسمی (توام با نظارت) در جامعه جایگاه شایسته و فراگیری داشته باشد.

در کشور ما بسیاری از نهادهای رسمی بالادستی و تصمیم‌گیر در حوزه موسیقی مانند؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش و نهادهای مذهبی به عنوان عالی‌ترین مراجع برنامه‌ریزی و اجرا در رابطه با موسیقی نسبت به آموزش موسیقی هنوز نگاه عمیق و موثری نداشته‌اند و این امر در برنامه درسی موسیقی و نیز در اسناد فرادست کشور مشاهده می‌شود. در این خصوص نیاز به بررسی‌های جدی و عزمی راسخ و انجام نیازسنجی آموزشی بر مبنای مطالعات و بررسی‌های آینده‌پژوهانه و مسئله محوری دارد. فقدان شرایط مطلوب آموزش موسیقی در آموزش و پرورش، موجب شده تا بسیاری از علاقمندان و به ویژه دانش‌آموزان به آموزشگاه‌های موسیقی خصوصی روی بیاورند. این امر چه بسا موجب ایجاد آسیب‌های بیشتری در عرصه موسیقی و انحراف موسیقی شود و همین امر سبب افول ارزش‌های فرهنگی، زیباشناختی و فاقد محتوا و مبتنی بر ارزش‌ها به عنوان موسیقی شود. در صداوسیما موسیقی ابزار ارتباط و قدرت است و مفاهیم وابسته به موسیقی مانند لذت، اوقات فراغت و مخاطب متأثر از جایگاه سیاسی و هژمونیک صداوسیما تعریف می‌شوند. به نظر می‌رسد علاوه بر دستگاه‌های اجرایی رسمی مربوطه، رسانه‌هایی مانند صدا و سیما نیز در این زمینه اقدامات موثری انجام نداده‌اند. موسیقی اگر در چارچوب‌های صحیح آموزش داده شود همواره می‌توان انتظار داشت که به اهداف مطلوب و هم‌راستا با سیاست‌های کلان فرهنگی منتج شود.

منابع

- اردلانی، حسین و واعظی، ملیکه و غفاری، مسعود، ۱۴۰۲، دفاع از نظریه ی انگیزش موسیقی با تکیه بر مفهوم کاتارسیس ارسطو، <https://civilica.com/doc/1964926>
- اسلامی، روح الله و تاجی، سکینه (۱۳۹۸). آسیب شناسی سیاست گذاری موسیقی در جمهوری اسلامی ایران، دوره ۵، شماره ۴، اسفند، صفحات: ۲۶۱-۱۷۹، **10.22059/jppolicy.2020.75200**
- اصانلو، حسن و مهرپرور، سارا، ۱۳۹۷، بررسی هنر از دیدگاه فلاسفه، کنفرانس بین المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، تهران، <https://civilica.com/doc/847980>
- افتخاری زاده، علی (۱۴۰۱)، بررسی تاثیر موسیقی بر فرآیند یادگیر یاددهی دانش آموزان، پانزدهمین کنفرانس بین المللی روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی امام خمینی، تحریر الوسیله، مؤسسه مطبوعات دارالعلم، ج ۱، ص ۴۹۷ خمینی، روح الله. تحریر الوسیله، مؤسسه مطبوعات دارالعلم، ج ۱، ص ۴۹۷ خمینی، آتشبار، مسعود. آهنگر، محمد. خان بابا پور، ناصر (۱۴۰۱)، اثربخشی موسیقی درمانی بر اضطراب تحصیلی دانش آموزان مقطع ابتدایی، هفتمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش
- آقای ابرندآبادی، سیده الهام. رهنما، اکبر، جایگاه تربیت فکری کودکان در آرای فلسفی و تربیتی ابن سینا. نشریه تربیت اسلامی، پیاپی ۲۶ (بهار و تابستان ۱۳۹۷).
- تسلیمان، ناصر (۱۳۹۸)، بررسی ماهیت موسیقی و دلالت های تربیتی آن در ابعاد عاطفی، اخلاقی و اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی مازندران.
- تسلیمان، ناصر، صفایی، محمد حسین (۱۳۹۷)، فلسفه موسیقی و دلالت های تربیتی آن در ابعاد عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و شناختی دانش آموزان، همایش بین المللی فلسفه تعلیم و تربیت در عمل دانشگاه خوارزمی، پردیس کرج
- تقی زادگان، معصومه. آذری، نرگس. قنواتی، نسرین و مقدم سلیمی، فرشید (۱۳۹۹)، پیشنهاد سند موسیقی در جمهوری اسلامی ایران و اسناد پشتیبان (سال تهیه: ۱۳۹۳-۹۴، مرکز بررسی های استراتژیک ریاست جمهوری نوبت چاپ: اول- تابستان ۱۳۹۹)
- تیمورپور، سپیده. انصاریان، فهمیه و رضازاده بهادران، حمیدرضا، جایگاه تربیت فکری کودکان در آرای فلسفی و تربیتی ابن سینا، مجله پژوهش های اخلاقی، سال هشتم شماره ۱ (پیاپی ۲۹، پاییز ۱۳۹۶).
- چلنگر، زهرا سادات. کوثری، مسعود (۱۳۹۶). مطالعه سیاست های موسیقایی در ایران، فصلنامه جامعه، فرهنگ و رسانه، سال سوم، شماره ۱۲، **20.1001.1.38552322.1396.6.23.3.4**
- حیبی، محسن؛ موسوی، سیدمحسن؛ تاریخ فلسفه «زمستان ۱۳۹۹، سال یازدهم - شماره ۳ رتبه ب (وزارت علوم ISC)

حسینی، رفیق، پروین، عطا (۱۴۰۲)، بررسی دیدگاه معلمان نسبت به تربیت هنری با تاکید بر آموزش موسیقی در مدارس دوره‌ی ابتدایی شهرستان مریوان، فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره ۱۹، شماره ۴ پیاپی ۷۰

حسینی‌زاده، سید علی (۱۳۹۷)، نگرش بر آموزش با تاکید بر آموزش‌های دینی، سایت آموزش فکر محور

خاکزاد، افرا. ربیعی، هادی، اکوان، محمد، لذت از آثار هنری و نسبت آن با قوای ادراکی از دیدگاه ابن سینا، فصلنامه حکمت معاصر، پیاپی ۳۳ (پاییز و زمستان ۱۴۰۰)، صص ۵۵-۸۰

خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۵)، مکاسب محرمة، ج ۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

خمینی، روح‌الله. صحیفه امام، جلد ۸، ۹، ۱۸، ۲۱.

رضاخواه، لیلا (۱۴۰۲)، تأثیر بازی و موسیقی بر یادگیری دانش آموزان، هفتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان‌رشته‌ای علوم بهداشتی، روانشناسی، مدیریت و علوم تربیتی، ۲۹ تیر ۱۴۰۲، برلین

زنگنه، الهام (۱۴۰۱)، تأثیر موسیقی درمانی بر پرخاشگری دانش‌آموزان شهرستان لردگان، مطالعات مدیریت و کارآفرینی دوره ۸، شماره ۱

سروری، حسین، محدثی گیلوانی، حسن، صمیم، رضا (۱۴۰۲)، چالش‌های دین و موسیقی در ایران معاصر (۱۳۵۰-۱۳۹۶): پژوهش تاریخی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۴ (۲)

سعیدی، امیرضا، سعیدی، کمال (۱۳۹۸)، ششمین کنفرانس بین‌المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در علوم انسانی و مطالعات اجتماعی و فرهنگی - اصفهان سیدنور، ابستام، حمزه‌زاده، محیا، منصوری، حدیث (۱۴۰۲)، بررسی اهمیت و ضرورت هنر در تعلیم و تربیت، هفتمین همایش ملی تحقیقات میان‌رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی

شایسته، حسین (۱۳۹۴)، ارتباط موسیقی با فضائل اخلاقی، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق

صیامی، آیناز. پورعلی، سما (۱۴۰۲)، تأثیر آموزش موسیقی بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان، ششمین همایش ملی میان‌رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی، تهران صیرفی، حبیب‌اله. قهرمانی، جعفر و شناسایی و طهماسب‌زاده شیخ‌لار (۱۳۹۹). تعیین اهمیت مؤلفه‌های آموزش موسیقی در کتب دوره متوسطه و هنرستان‌های موسیقی، نشریه علمی آموزش و ارزشیابی (فصلنامه)، دوره ۱۳، شماره ۵۲، اسفند ۱۳۹۹، صفحه ۸۳-۱۱۴، (798.74 K)، (DOI): 10.30495/jinev.2021.680676

فیض‌ثابت، مصطفی. مختاباد، سید عبدالحسین. براتولو، فاطمه (۱۳۹۲). بررسی تأثیر سیاست‌گذاری فرهنگی بر موسیقی محلی گیلان، مدیریت فرهنگی، دوره ۷، شماره

۲۲، صفحات: ۱۲۳-۱۴۷، <https://sid.ir/paper/199521/fa>

قاسمی، آسیه و قاسمی، عیسی (۱۴۰۲)، بررسی فلسفه تربیتی در آموزش و پرورش از دیدگاه ابن سینا و امام خمینی (ره)، دومین کنفرانس ملی مطالعات خانواده و مدرسه، بندرعباس، <https://civilica.com/doc/1874347>

کاوندی، سحر (۱۳۹۰) مبانی اندیشه های تربیتی فارابی، نشریه معرفت اخلاقی، پیاپی ۹ (زمستان ۱۳۹۰)، ص ۴۵

کرمانی زاده، رکسلنا. فتاحی طغرالجردی، زهرا. دهقلندار، فرزانه (۱۴۰۱)، بررسی تفصیلی شیوه های تاثیرگذاری موسیقی و ترانه های کودکان در عاقله مند کردن دانش آموزان به دروس مختلف، پنجمین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان

کرمی، گ. و عابدی، م. (۱۳۹۶). نگاهی به ابعاد و کارکردهای آموزشی هنر. فرویش، ۲۰.۱۰۰۱.۱.۲۳۸۳۳۵۳.۱۳۹۶.۶.۲.۱۱.۵doi: ۱۶۹-۱۸۸ (۲)۶

گیلانی، آذرنوش، زمانی، سید صادق (۱۴۰۰)، جایگاه / موسیقی و سماع عارفانه نزد سهروردی، نشریه علمی متافیزیک، سال سیزدهم، شماره ۱

محدثی، جلال (۱۳۹۴)، چیستی و چرایی هنر- تلاشی برای فهم هنر در نگاه فارابی بر اساس کتاب موسیقی کبیر، کنفرانس ملی مطالعات هنر و پژوهش های علوم انسانی، تهران، <https://civilica.com/doc/456310>

محمدیان، علی، مهندسی فرهنگی سال هشتم بهار ۱۳۹۳ شماره ۷۹

مرادی، بهرام، محمودنیا، علیرضا. کشاورز، سوسن و ضرغامی، سعید (۱۳۹۹)، نقد چند رویکرد آموزش هنر با تأکید بر دیدگاه ارزش شناختی دلوز، مطالعات هنر و رسانه سال دوم پاییز و زمستان ۱۳۹۹ شماره ۴

مشکانی، عباسعلی (۱۳۹۸)، مبنای فقهی نظریه اخیر امام خمینی در زمینه غنا و موسیقی (در پرتو رویکرد حکومتی به فقه)، <https://civilica.com/doc/1264052>

مظلوم شهرکی، محمد حسین. نوروزیان جونتقانی، رسول. کارگر بلداجی، مهدی. رستمی، سلمان (۱۳۹۸)، بررسی ارتباط موسیقی در آموزش و یادگیری برنامه درسی دوره ابتدایی پنجمین کنفرانس ملی علوم انسانی و مطالعات مدیریت

مفتونی، نادیا و نوری، محمود، ۱۳۹۸، تبیین فلسفه حرمت موسیقی از نگاه فارابی، <https://civilica.com/doc/1264053>

مکاسب محرمه، امام روح الله موسوی خمینی، ج ۱، صص ۲۰۲

موسوی قهفرخی، سیده مرضیه (۱۴۰۲)، تاثیر موسیقی بر اخلاق فردی و اجتماعی از منظر امام خمینی (ره)، <https://civilica.com/doc/1957476>

موسوی گیلانی، سیدرضی. آرام، علیرضا (۱۳۹۵)، جایگاه تربیت در اندیشه فارابی، فصلنامه عصر آدینه، پیاپی ۲۰

موسوی، سید محسن (۱۴۰۱)، درآمدی بر فلسفه موسیقی فارابی (۱۴۰۱)، انتشارات بوستان کتاب

مومنی، مصطفی (۱۳۹۷)، موسیقی و نقش درمانی آن از دیدگاه ابن سینا، نخستین همایش ملی هنر و سلامت

میرخندان، سید حمید (۱۳۹۴). مقدمه ای بر سیاست‌گذاری در موسیقی، دین و سیاست فرهنگی سال دوم بهار و تابستان ۱۳۹۴ شماره ۴، شماره صفحات: ۷۱ - ۱۰۴

میرزامحمدی، محمدحسن (۱۳۹۲)، مبادی و غایات فلسفه فارابی و دلالت های آن در اهداف تعلیم و تربیت اسلامی، نشریه اندیشه های نوین تربیتی، سال نهم شماره ۱ پیاپی ۲۷، بهار

نریمانی، محمد. حاجلو، نادر. وفایی‌زاده، نگار (۱۴۰۰)، میزان اثربخشی موسیقی درمانی بر اضطراب و پرخاشگری کودکان، اولین همایش بین‌المللی مشاوره، دانشگاه محقق اردبیلی

نفر، م.، سماعی، م. (۱۳۹۶)، بررسی محتوای موسیقایی رادیو آوا به روش تحلیل محتوای کیفی، فصلنامه رسانه‌های دیداری و شنیداری، ۱۱، (۳)، ۱۲۱-۱۴۹ نوری، محمداسماعیل (۱۳۹۴)، موسیقی و غنا از دیدگاه اسلام، ناشر بوستان کتاب قم، چاپ چهارم

الوندی، زهرا و سراجی، سپهر (۱۴۰۱)، جایگاه مخاطب در نظریه موسیقی ابن ، نشریه حکمت سینوی، پیاپی ۶۷ (بهار و تابستان ۱۴۰۱)، صص ۲۶۱-۲۷۹، سینا، <https://civilica.com/doc/1662971>

منابع خارجی

Albornoz, Y. (2022). The effects of group improvisational music therapy on depression in adolescents & adults with substance abuse: A randomized controlled trail. *Nordic Journal of Music therapy*, 20(3), 208- 224

Caballero, Rafael Roman a,b,* , Miguel A. Vadillo c , Laurel J. Trainor d,e,f , Juan Lupiañez (2023).

Colwell, M., Cynthia & Edwards, R., Hernandez, E., & Brees. K. (2018). Impact of music therapy Interventions (Listening, composition, Orff-Based) on the physiological and Psychosocial Behaviors of Hospitalized children. *A Feasibility Study. Journal of Pediatric Nursing*.3(28):249-257.

Deutsch , D.(2019) *Psychology and Music*. In; M. H.Bornstein (Ed:) *Psychology and its Alliedpiscipline Hillsdale Erlbaum*

Ping Yang a,b , Hui Yang c,b , Yang Cao b , Xin Yang b , Benxiang He (2022). Psychophysiological effects of rhythmic music combined with aerobic exercise in college students with minimal depressive symptoms ,*Sports Medicine and Health Science* 4 (2022) 267–274 : www.keaipublishing.com/en/journals/sports-medicine-and-health-science/

Please don't stop the music: A meta-analysis of the cognitive and academic benefits of instrumental musical training in childhood and adolescence, www.elsevier.com/locate/edurev

Rossia, Andrea, Anna. Molinara,b , Eleonora Savia,b , Serena Micheletta , Jessica Gallia,b , Gaetano Chiricoc , Elisa Fazzi (2018). *journal homepage: www.elsevier.com/locate/earlhumdev* Music reduces pain

perception in healthy newborns: A comparison between
different music tracks and recoded heartbeat
logopediscs, factually of medicine
Torppa, Ritva. Huotilainen (2019), Why and how music can be
used Ritva Torppa a, Minna Huotilainen to rehabilitate and
develop speech and language skills in hearing-impaired children
Vivienne M.